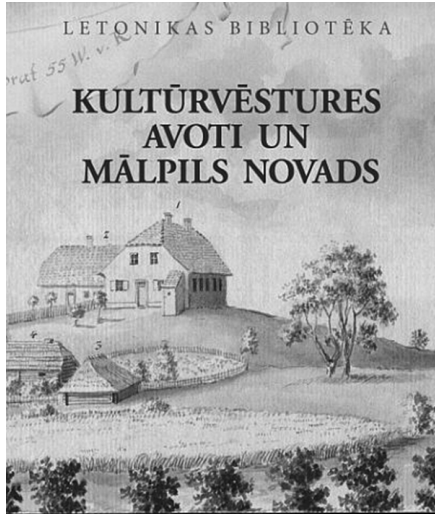

PAR MĀLPILI CAURI GADSIMTIEM

Kultūrvēstures avoti un Mālpils novads Letonikas bibliotēka

Mālpils novada dome, Mālpils, 2016. 432 lpp.

Augustā, ko varam dēvēt par ražas mēnesi, solīds papildinājums nācis klāt arī sērijā “Letonikas bibliotēka”. Tas ir rakstu krājums “Kultūrvēstures avoti un Mālpils novads”, kura atvēršana notika kā LU Akadēmiskajā bibliotēkā, tā Mālpils novada bibliotēkā. Šajā apkaimē, arī Suntažos, Sidgundā un citviet dzīvojuši, darbojušies un savus nospiedumus atstājuši grāmatā aplūkotie mācītāji, baroni, ārsti, fotogrāfi, mākslinieki un citi bijušie mālpilieši.

Pēc analoga krājuma “Kultūrvēstures avoti un Alūksnes novads” iznākšanas 2013. gadā šis ir otrais gadījums, kad autoru kopa fokusēta tikai uz vienu novadu. Var sacīt, ka pēdējos gados teju katram pagastam un novadam tapināta sava hronika, savu novadnieku *ciltsgrāmata*. Turklāt, kā Mālpilī bilda akadēmiķe Raita Karnīte, šīs vietas izpēte veikta augstā zinātniskā līmenī, kas nosaka tāda izdevuma svaru un nozīmi visas Latvijas kultūrvēsturē.

Pirmais lielākais impulss jaunā krājuma veidošanā bijusi 2013. g. 29. augustā

Mālpilī sarīkotā konference “Mālpils novada kultūrvēstures jautājumi” (*LZA Vēstis*, 2014, 1./2. num.). To atkārtoti atzina arī grāmatas sastādītāja Ieva Pauloviča, kas pati ir mālpiliete un viena no akadēmiķa Saulveža Cimermaņa centīgākajām skolniecēm. Vārds „skolniece” šajā gadījumā ir bez kādas uzspēlētas pieglaimības: lai kopā saliktu 22 autoru pētījumus, tekstus, rokrakstus, fotogrāfijas (un to parakstus ar zinātnisku precizitāti!), Ieva noteikti izmantojusi sirmā akadēmiķa pētniecības metodi, prasīgumu un padomus.

Kā pieminētā konference pirms trim gadiem, tā arī krājums “Kultūrvēstures avoti un Mālpils novads” varēja īstenoties, Mālpils novada pašvaldībai saņemot Zinātņu akadēmijas intelektuālu un morālu atbalstu. Grāmata izdota ciešā sadarbībā ar apgādu “Zinātne”, savu finansiālu artavu pievienojis arī Valsts Kultūrkapitāla fonds. Starp citu, ne visi autori aizvadītajos trīs gados paši bijuši Latvijā. Piemēram, ASV dzīvojošais bibliogrāfs Jānis Krēsliņš savu apceri par trimdas literātu Ojāru Jēģenu atsūtījis no Ņujorkas. Svinīgā

pēcpusdiena Mālpilī ar novada domes priekšsēdētāja Aleksandra Lielmeža cildinājumiem labajam darbam iekrita slavenā novadnieka 95. dzimšanas dienā, un klātesošie savu sveicienu Krēsliņam pauda ar aplausiem.

Autori ir vēsturnieki, arheologi un citi pētnieki, kas tā vai citādi saistīti ar Mālpils novada kultūrvēstures tematiku. Krājumā lasāms etnogrāfa Uģa Niedres apjomīgs raksts par pagastu magazinām jeb labības klētīm Vidzemē, kurš tapis pēc sastādītājas un tekstu rediģētājas I. Paulovičas mudinājumiem. Savukārt Mālpils pamatskolu beigušais arheologs Ritvars Ritums aplūkojis arheoloģijas pieminekļus, kas aptver vairāk nekā 30 vietas novada teritorijā ar atkāpi līdz 10. gadsimtam.

Mālpils tiek dēvēta arī par Gaujas un Daugavas lībiešu apdzīvoto zemju perifēriju. Latvijas otras pamattautas — lībiešu — valodas pēdas Suntažos un Sidkundā pētījusi valodniece Dzintra Paegle. S. Cimermanis aicina šajā virzienā iet vēl tālāk, bet 20. gs. rekonstrukcijas nolūkā izmantot tādu pirmavotu kā saimniecību statistiskā uzskaitē (1935).

Agrākie gadsimti Mālpils kultūrvēsturē šajā krājumā tvirti dažādos rakursos, lielākoties darbīgu un savdabīgu personību izvērtējumos. Latvijas Universitātes (LU) profesore Māra Grudule pievērsusies mācītāja Salomona Guberta darbībai un domu pasaulei, kura racionālas saimniekošanas rokasgrāmata (vācu valodā) pirmizdevumu 1645. g. piedzivoja Rīgā. Cits šīs Universitātes profesors — Pēteris Vanags, analizējot latviešu rakstu valodu tajā pašā 17. gs., par pētniecības avotu izvēlējies Mālpils baznīcas grāmatas.

Pašiem mālpiliešiem īpaši saistošs būs I. Paulovičas raksts par Vidzemes landrātu Gustavu Vilhelmu Taubi (1715–1775), kas iegādājies Mālpils muižu un izveidojis mūsdienu Mālpils centra kodolu. Ieva veikusi padziļinātu izpēti par visu Taubu fon der Isenu dzimtu un secina, ka vīrs, kuram veltīts obelisks vietējā muižas parkā, nav bijis tas lielākais negantnieks. Muižniecības radu rakstiem pievēršas arī arhitektūras vēsturnieks

Jānis Zilgavis, vēstot par fon Grotu dzimtu un tai piederošām muižām Vidzemē. Reizē ar Mālpils vācbaltiešu luterāņu mācītāja Johana Gotfrīda Ageluta (1791–1848) portretējumu literatūrvēsturnieks Pauls Daija sniedz savu ieskatu latviešu laicīgās literatūras vēsturē.

Vēsture dzīvo ne tikai piemiņas akmeņos un obeliskos. Dārzu un parku vēsturniece Ilze Māra Janelis aplūkojusi Mālpils novada vēsturiskos dārzus un parkus, kas vēl saglabājušies pēc kariem, politiskajām kolizijām un jaunlaiku privatizācijas. Vēl tuvāk mūsdienām ir LU Latvijas vēstures institūta pētnieces Līgas Lapas pētījums par 1905. g. revolūcijas notikumiem Mālpils apkaimē.

Kultūrvēstures avotu klāstā ir arī novada folkloras bagātības (Latviešu folkloras krātuves pētniece Māra Viksna), fotogrāfija reizē dokuments un mākslas darbs (fotovēsturnieks Pēteris Korsaks), mālpiliešu atmiņas par 1944. g. Mores kauju (muzejniece Anta Brača), Siguldas novadpētniecības muzeja vākumi ekspedīcijās Mālpils ciemā 1981. un 1982. g. (vēsturniece Līga Kreišmane).

Ievērojama vieta rakstu krājumā ierādīta slavenām dzimtām, kas Mālpils pusē atstājušas pēdas vairākās paaudzēs. Par redzamāko no tām, sākot ar Ķerķēnu saimnieku Andreju Liepiņu (Džemmas Skulmes vectēvu), raksta žurnāliste, vairāku grāmatu autore Līga Blaua.

Ārstu Lūkinu dinastijas koptēlu kopā ar Ilvu Puķi veidojis arī tās tradīciju turpinātājs trešajā paaudzē neiroķirurgs Indars Lūkins, kura vecāmāte bija Antonija Lūkina (vairāk pazīstama kā rakstniece Ivande Kaija). Slaveno novadnieku profesoru ķīmiķi Augustu Ķešanu apcerējuši divi autori — akadēmiķis Tālis Millers un zinātnes vēsturnieks Ilgars Grosvalds. Mālpilij tuvos kaimiņos, Amatas novadā, dzimušais vidzemnieks Jānis Lielmežs tagad ir Britu Kolumbijas universitātes (Kanāda) emeritētais ķīmijas profesors. Arī par viņu raksta I. Grosvalds.

Mālpils daudziem asociējas ar meliorāciju, kaut novada centrā nav vairs ne tehnikuma,

ne muzeja, kā arī ar mākslas dienām, kas padomju gados te sīta augstu vilni. Par šo mantojumu raksta hidrotehniķis Jānis Poprockis, par dziļajām kultūras saknēm vietējā mākslas telpā — Mālpils kultūras centra izstāžu kuratore Māra Ārente.

Īpaša pievienotā vērtība ir gaumīgi noformētā izdevuma beigu daļā anotēto personu rādītājs. Katrs dokumentāla žanra autors pateiks, cik tas ir darbietilpīgs process un node-rīgs kā atslēga nākamiem pētījumiem.

Ar uzrunu “Laipni lūgti Mālpilī!” savas pārdomas par tās saimniecisko bāzi un pašvaldības iecerēm noslēdz Mālpils novada domes priekšsēdētājs Aleksandrs Lielmežs.

Kā atgādina krājuma zinātniskais redaktors akadēmiķis S. Cimermanis, “Mālpils grāmata” pamatu pamatos balstīta uz nepublicētiem vai mazāk zināmiem avotiem. Tās nav interpretācijas vai tematiski fakti pārstāstījumi, kuri rodami virspusē un vieglāk arī tiražējami. Sērijā „Letonikas bibliotēka” šai grāmatai jau devītais kārtas numurs (pēc nosaukuma — septītais). Vai piepildīsies LZA prezidenta Ojāra Spāriša teiktais — “redzu sava veida humanitārās zinātnes renesansi Latvijā” —, to turpmāk rādīs kultūrvēstures pētījumiem nepieciešamā vilkmes spēja vairākos līmeņos.

Voldemārs HERMANIS